

MANUEL LARRAMENDIREN HIRUGARREN MENDEURRENEAN

Andoain, 1991.eko martxoa

Jon Unanue López

Sarrera. Kronika

Iaz, 1990eko azken hiruhilekoan, Manuel Larramendi andoaindar ospetsuaren jaiotzaren hirugarren mendeurrena ospatu genuen Euskal Herriko zenbait hiritan. Andoaingo "Garagorri" baserrian 1690eko abenduan jaioa, Aita Larramendi josulaguna 1766ko urtarrilaren 29an hil zen Loiolako Santutegian, 76 urteko bizitza luzea euskara bere hizkuntzari eta bere herriari bihozbetez eskaini ondoren. Bizitza luze horren oparotasunean, Manuel Larramendi, hitzez zein idatziz, euskararen eta euskal kultura, gizarte eta politikagintzaren ikerle, eragile eta biderakusle izan genuen, gizarte ororen baitara aldakuntza eta berrikuntza ugari ekarri zuen ilustrazioaren mendean. Eta aipatuak ez ezik, Larramendik dohain aparta azaldu zuen gai eta arazo jakin batzuren ildoan gerora gauzatuko ziren gertakizun eta egintzak hautematerakoan. Hautemaile zorrotza ez bakarrik hurbil-hurbiletik bizitu zituen gertakari eta aldakuntzen argitara, baita, ezpairik gabe bere gogoaz zurrunbilo ilunetara eraman bide zuten aldaketa berrien ondorioez hausnartzean.

* * *

Baina, esanak esan, Manuel Larramendiren gizatasuna eta obrak urte luzez onespren ilun baten itzaletan egon dira murgilduta. Batetik, jakin badakigu bera hil ondorengo urteetan oihartzun haundia izan zuela Larramendiren izenak, gorentasun haundia, hasierako uste batez, euskararen mesedetan idatzi eta bizi zela argitaratu zituen lanen eskerronez. Gaur, ordea, azken urteotan egindako ikerketek eta aurkitu eta plazaratutako haren obra ezezagun zenbaitek aipatu oihartzun horren benetako arrazoa eta neurria ezagutzeko aukera eman digute. Larramendik euskararen alorrean ondutako lanak nahiko eta oso gainditzat jo bagenitzake ere bereganatutako gorentasunaren zergatia ulertzeko, azalekoa zirudien, bestetik, obra horien gaineko oihartzuna hain herrikoia izateak, hain irismen eta onspen zabalekoa hizkuntza berari lotutako lan erraldoi bati zegokioenez. Eta azalekoa diodanean ez dut inolaz ere hutsala izan zenik adierazi nahi, baizik eta Larramendik berak hainbatetan euskararekiko salatu zuen utzikeria eta axolagabekeria kontutan izanik, zaila gertatzen zela hizkuntzarekiko bere ihardunetik urrunduta bizi zen herriarengan hain onspren haundiko oihartzuna mami-

tzea. Oihartzun hori hizkuntzaren alorreko obrez bestelakotatik ere etorri behar zitzaion hein haundi batean. Bere garaikide eta ondorengo hurbilek horren mamia bere hortan ezagutu zuten, baina, denbora igaro ahala, Larramendik argitara emandako obrak ezagutzeko aukera baizik ez zen izan, eta bere eragina, nagusiki, XIX. mendearen hondarretan loratutako euskalari eta idazle belausal-diarengan ernatu zen. Loraldi hori, berriz, udaberri sasoi bat bezain iragankorra izan zen Larramendirenganako onespenerari zegokionez, zeren, jakina bait da urte gutxiren buruan gainbeherara eraman zutela josulagunaren lanari buruzko eritzia.

* * *

Horrenbestez, garbi utzi behar da —nere uste apalean— Larramendiren ihardun eta obren gaineko balioa eta neurria ez direla behar hainbateko zorroztasun eta ikerketez aztertuak izan mende honetan zenbait ikerlariren ekimenez eta plazaratuz joan diren obra eta idatzi berrien laguntzaz zegokion osotasunean —eta bizitu zituen zirkunstantzia abarren argitara— aukera berririk izan ez den unerarte.

* * *

Baina, zergatik izan du, ordea, Larramendik hain abegi iluna? Erantzun ugariko galdera da hori eta ez dagokidana niri bertatik orain argitzea. Manuel Larramendiz zenbait ikerlarik idatzitako hainbat liburu eta artikulutara jo beharko du irakurleak jakin eta ulertu ahal izateko zein inguruabar goibel eta kaltegarri bizitu zituen andoaindarrak eta bere obrak ¹, gerora aipatutako iluntasun horretara erortzeko. Agian, hiruzpalau aipatzearren, honakook ekar ditzakegu gogora:

— Manuel Larramendik idatzitako obra zenbaitek garaiko agintarien zentsura jaso zuten, eta, ondorioz, ilunpetara kondenatuta gelditu ziren. Aipatu obra horien artetik, batzuk argia ikusi dute gerora. Horrela, bada, gaur Larramendiren alderdi ez hain ezagun hainbaten berri izateko aukera dugu andoaindarra hil ondorengo mendean hasitako aurkikuntza prozesu horri esker. Aita Fitak *Corografía de Guipúzcoa* 1882.urtean argitaratuz hasia, azken hamarkada hauetan erabat sendotua gertatu da J. I. Tellechea Idigoras, Patxi Altuna eta Joseba Lakarra ikerleek ekarpen bikainari esker. Tellechea jaunari zor zaio Larramendi politikari-historialariaren zentzua —beste alderdi batzu ez aipatzearren— ezagutzeko aukera edukitzea. Patxi Altuna eta Joseba Lakarra irakasleek aurkikuntza eta ikerketak Larramendi euskalariaren ikuspegi eta erizpide osatu eta garbiagoa edukitzeko ezinbesteko gertatu dira.

— Ilustrazioaren mendean, Larramendi ilustratu aurreratua izan genuen. Hala, ordea, ilustrazioak zientzien alorrera ekarritako hedakuntza eta berrikuntzek andoaindarraren lanaren gainean izan zuten eragin negatiborik.

— Euskararen alde eta, orohar, euskal gizartearen alde egin zuen ihardun apogetikoak kalte egin ohi dio Larramendiren obra objektibotasunez aztertzeo inguruz. Egun, oraindik ere, bere obraren inguruko eritzi kontrajarriak ugari

¹ Bibliografia luze eta zabala da zirkunstantzia guztiorien berri eman ditzakeguna. Argibiderik izateko ikus mendeurrenako erakusketarako katalogoan datorrena, non Larramendi eta bere obrak idatzitako ia bibliografia oso-oso jasota dagoen.

dira, eta, eztabaida, landu zituen alorretako edozeinetan pizteko modukoak. Euskarak eta euskal gizarteak garai hartan bizi zituen zirkunstantzien argitara aztertu behar da Larramendiren obra. Eginkizun horretantxe dihardu egun Euskal Herriko Unibertsitateetako zenbait ikerlarik. Ildo beretsutik esan dezagun, horrenbestez, euskalaritza ez dela urte luzez gai izan Larramendik argitara utzitako lanak —eta aipu atxekituagoa behar du honetaz Hiztegi Hirueledunak— erizpide filologiko-linguistiko egokiz neurtu eta bereganatzeko.

— Azkenik, aintzat hartzekoa da josulagunen erbesteraketak (1767) Larramendik sustaturiko euskalari mugimenduaren ihardunera ekarri zuen etena².

* * *

Bada, gatozen orain idatzi honek xede duenaren harira. Manuel Larramendiren jaiotzaren hirugarren mendeurrenak aparteko garrantzia izan du andoaindarrari eta bere obrari zor zitzaion benetako irismena aitortu eta ezagutzera emateko. Eta, xede horretarako joana den mendeurrena egokiera aproposa izan bada, zalantza izpirik ez dago Manuel Larramendik berak argitara emandako obrez gain lehen aipaturiko aurkikuntza, ikerkuntza eta argitaratze prozesuaren bidez bere obra ezezagun zenbaiten berri izateak, sendotu egin duela azken bi hamarkada hauetan haren lanaren edukina, saihestu egin duela Larramendirenganako arbuio ugari eta azaldu egin digula andoaindarrak urte luzetan ondutako lan askoren benetako irismena.

Eta bereziki azken bi hamarkadei nagokie, ikusi besterik ez dagoelako zein pisu haundikoa izan den 1964-90 urteen bitartean haren bizitza eta obren inguruan jorraturako lana. Ez dut, beraz, alperrikakotzat joko azken urteetako bilakaeraren azalpentxoia egitea:

Hizkuntzalaritza bagagozkio, lehen urratsa mende honen lehen herenekoa da; Nikolas Ormaetxea, "Orixe"-k egin zuena 1930. urtean hiztegia eta gramatikari buruzko idatziak argitaratu eta hitzaldiak eginez³. Ondoren, 1959. urtean eta goian aipaturiko Larramendiri buruzko ikerketaren loraldia eraginaz, Koldo Mitxelena "La obra del P. Larramendi" izenburuko lana azaldu zigun lehenik, aurretentzean beste zenbait artikulua eta iruzkinaz osatuz Larramendirenganako jarrera eta eritziak arnasberritzera zetorren bere ekarpena⁴.

* * *

² Josulagunen erbesteraketa erabakiorra izan zen ere Larramendik idatzitako hainbat obra behin-betirako gal zitezen. Ikus J.I. Tellechea Idigoras jaunak idatzitako hitzaurrea, in "Sobre los Fueros de Guipúzcoa"; Donostia, Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones, 1983. Colección: Obras del Padre Larramendi.

³ Ikus ORMAETXEA, NICOLAS: "El imposible vencido. Su significación y trascendencia", in *Euskal Eснаlea*, 321. zkia, XX. urtea, 1930. 189-193 orr. Era berean, Ikus ORMAETXEA, NICOLAS: "Larramendiren iztegia", in *Euskera*, XI urtea, IV zenbakia, 1930. 252-261 orr.

⁴ MICHELENA, LUIS: "La obra del P. Manuel de Larramendi (1690-1766)", in *Cuadernos de la Cátedra de Feijoo*, n.º 6. Oviedo, 1959. Ikus, era berean, MICHELENA, L.: "La correspondencia del P. Larramendi", in *B.R.S.B.A.P.*, año XV, cuaderno n.º 4, 1959, 440-442 orr.; eta "El Padre Larramendi. Seguidores de Larramendi", in *Historia de la Literatura Vasca*, Madrid, Minotauro, n.º 7, 1960, 191-200 orr.

Bestetik, garrantzi berezikotzat jo behar ditugu Patxi Altuna, Joseba Lakarra, Ibon Sarasola eta beste zenbait irakaslek egindako ikerketa lana. Bada, maiz aurkikuntza ikerketa lanarekin uztartuz, P. Altunak “Larramendiren iztegi berria” lanean ⁵, andoaindarraren bere bizitzaren azken arnasetan lantzen ari zen euskaragaztelerazko hiztegiaren berri eman zigun. Joseba Lakarra irakasleak, berriz, plazara emana du Larramendiren euskarazko zenbait idatzi eta andoaindarrari buruzko bere ikerketa lan sakon eta aberatsari —berorren zirdilen batzu argitaratuak dituenez ⁶— aurrera darraio, etorkizunean Larramendiren euskalaritzari buruzko ezagutza iturri oinarritzkoa izango delarik. Ibon Sarasola eta mendeurreneko ekintzen azalpenean aipatuko ditugun ikerlari gazteek osatzen dute Larramendi hizkuntzalari-euskalaria hobeto ezagutzeko bidea egin digun ikerlari taldea.

* * *

Beraz, orain inoiz baino aukera hobea dugu euskarari Larramendik egindako ekarpenaren benetako izatea eta irismenaz jabetzeko; baina hobeagorik izango da atalka-atalka gauzatzen ari diren ikerketak burutu eta zorioneko aurkikuntza berriak gertatzen diren heinean. Azken honi loturik, iazko azken egunetako berri ozgarria dugu Patxi Altunak Deustun egindako aurkikuntza batez jakitera emandakoa, ze, Manuel Larramendiren euskarazko bospasei eskukribu berri azaldu bait dira —euskarazko sermoiak litezke, agian—. Pentsatzekoa da, beraz, oraindik ere izango dela Larramendiren lanak apurka-apurka osatzeko aukera.

Eta, diogun bezala, azken bi hamarkadak funtsezko gertatu badira josulagun euskalariaren ekarpena senez aztertu eta azaltzeko, are garrantzikoagotzat jo ditzakegu izkutuan genuen Larramendi beraren bizitza eta gizatasuna, batetik, eta bere ihardun politiko-historikoaren berri izateko, zeren, esan bezala, haren bizitzaren arrastoak gertutik ezagutzeko aukera izan zutenez gain —hortik, nonbait, bere garaian herriarengan erroto zuen oihartzunaren neurri haundi bat— izkutu xamarra gertatu bait zaigu ondorengoentzat.

* * *

Larramendiren ihardun eta alderdi kultural hain oparoari dagokion lehen urratsa —lehen aipatua— Aita Fita josulagunak egin zuen 1882an *Corografía de Guipúzcoa* lana argitaratuz. Urtetan izkutuan egon ondoren, Larramendik hain maittea zuen bere Gipuzkoari eskainitako lan zoragarriak ehun urte pasatxo behar izan zuen zentsurak ezarritako isilaldia uzteko. Hala ere, jakin bide zekiten garaioek andoaindarrak idatziz utzitako lanak gehiago zirela, baina 1965. urterarte ez genuen horienik ezagutzerik izan.

* * *

⁵ ALTUNA, FRANCISCO: “Larramendiren iztegi berria”, in *Euskera*, XII, 1967. 139-300 orr.

⁶ Ikus, esate baterako, LAKARRA, JOSEBA ANDONI: “Berriz Larramendiren segiziozko zenbaitez”, in *Anuario del Seminario de Filología Vasca “Julio Urquijo”*, tomo XIX-2, 1985, 439-452. orr.; eta, aldizkari berean, LAKARRA, JOSEBA: “Larramendiren hiztegi gintzaren inguruan”, 11-48 orr.

José Ignacio Tellechea Idígoras ikerle ospetsuari zor diogu Larramendiren edukin politiko-historikoko obra eta idatziak aurkitu, ikertu eta iruzkin anitzez argitara ematea. Aurkikuntzarik garrantzitsuenetakoa, Larramendik Gipuzkoako Foruen gainean eta, eskuhar, Euskal Herriaren berezko eskubide historikoez zuen kezka bizia azaltzen digun *Sobre los Fueros de Guipúzcoa* obra da. Obra honek ez du hutsik Larramendiren edukin politikoko hausnarketa azaltzen; bada, baita ere, euskal kulturaren berezkotasunak gordez ilustrazioaren eremu berrietara zabaldu nahi duen euskal gizartearentzako egitasmo kulturalik. Jakina, *Sobre los Fueros de Guipúzcoa* obrak Larramendik argitara asmo zuen garaian zentsura jasan eta ez zuen argirik ikusterik izan Tellechea jaunak 1983. urtean argitaratu zuen arte. Obra honen garrantzia apartekoa gertatu da, batetik, beronen edukina Larramendik argitaratutako beste zenbait obra apologetikoz —*Discurso histórico sobre Cantabria*, esate baterako— izan zuen arbuioa suntsitzeko lagungarri izan delako, eta, bestetik, andoaindarraren pentsakeraren mamiaz zientzi alor ezberdinetako irakasle eta ikerlarien jakinmina eta azterlana eragin duelako ezinbestez.

Obra nagusi honetaz aparte, Tellechea jaunari zor zaio, urte luzeetako lan eskergeitzaren ondorioz, Larramendik berak idatzitako beste lan asko eta andoaindarrarekin zerikusirik duen dokumentazio franko ezagutzera emana. *Corografía de Guipúzcoa* obrax egindako laugarren argitalpena⁷, atal berri bat gehituz eta zuzenketa anitz eginez, adibide gisa aipa liteke.

* * *

Azkenik, Larramendiren bizitza eta gizatasunari atxikitutako lanak aipatzea besterik ez dugu behar. Alor horretan ere hutsune nabarmena genuen, zeren eta Txomin Agirrek emandako berriez at⁸ oso datu gutxi bait zen andoaindarraren bizitza. Tellechea jaunak, lehenik zenbait artikuluz eta gero *Autobiografía y otros escritos*⁹ liburua plazaratuz Larramendiren bizitzaren zantzua eta bere gizatasunaren mamia irudikatzeke aukera eman zigun, obra honetan josulagunak Lagundiko buru nagusiaren aurrean berea zurtzeko-edo idatzitako biografi osagabe baten atalak iruzkin abarrez eta beste zenbait dokumentazioz osatuz. Tellechea jaunak, aurrerago aipatuko dugun bezala 1990ean Andoaingo Domina jaso zuena Larramendiren bizitza eta obra ikertu eta ezagutzera emanez urte luzez egindako lanaren eskerronez, moldiztegira eramana du andoaindarrari buruzko bere laugarren liburua, eta, beraz, epe laburrean eskumenera izango dugula esan liteke. Pasarte honetan ere aipu berezia zor zaio Patxi Altuna euskaltzainari, Tellechea

⁷ LARRAMENDI, MANUEL DE: "Corografía o descripción general de la Muy Noble y Muy Leal Provincia de Guipúzcoa". San Sebastián: Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones, 1969. Colección: *Obras del Padre Larramendi*, tomo I. Edición, introducción, notas e índices por J.I. Tellechea Idígoras. XXXV + 349 orri.

⁸ IKUS AGUIRRE, DOMINGO: "A. Larramendi-ren bizitza-ren berri labor bat", in *Euskalzale*, vol. II, 1898. 388-389. orri.

⁹ LARRAMENDI, MANUEL DE: *Autobiografía y otros escritos*. San Sebastián: Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones, 1973. Colección: *Obras del Padre Larramendi*, tomo II. Edición, introducción, notas e índices por J.I. Tellechea Idígoras. 308 orri.

jaunak andoaindarraren bizitza eta gizatasunaz hasitako ikerketa lanari jarraitu bait zaio hainbat albiste eta datu berri ekarri¹⁰.

* * *

Aurretik adierazi legez, Manuel Larramendiri urtetan uste izana baino gehiago zor diogu euskalaritza eta euskal kulturagintzaren baitan egindako lan mardul eta adimentsuagatik, eta iaz ospatutako mendeurrenean, zegokion neurriko eskerrona eta onespena aitortzearekin bat andoaindarraren bizitza eta obraren benetako erismena, indarra eta gorputza herriari azaldu nahi izan zioten antolatzailleek. Euskal Herrian gutxi izan dira Manuel Larramendik egindako ekarpen itzelaren neurrikorik egin dutenak, baina gutxi dira ere andoaindarraren ekarpen horren mamia ezagutu eta aintzakotzat hartzera datozenak.

Bada, azkenik, antolatu zen mendeurrenez indartu eta hauspoz lagundu nahi izan genuen bigarren helburu bat; are Larramendik merezi zuen eskerrona eta onespena aitortu eta azaltzeak baino garrantzi haundiagoa dukeena guretzat: Manuel Larramendi duela berrehun urte pasatxo joana izanagatik, ez dira, ez andoaindarraren tasunek utzitako itzalak ez bere obretako eduki asko zaharkituta gelditu. Aitzitik, Larramendiren mezu, kezka eta asmoek bizirik diraute gaur berak jorratutako alor askotan. Berak azaldutako hausnartze eta ezagupide anitzek irakurte hutsarekin non ibiliko ildoazabaltzen digute, eta bere garaia eta orduko gai, arazo eta liskarrekiko eduki zituen endelegu eta sen adimentsuak eredutzat har ditzakegu, baldin eta garaian-garaiko pentsamolde, interes eta jarrerren isuritarra jarritz alderatzen baditugu. Larramendik hasitako ildoan barrena abiatuz jomuga berriak ezartzea litzateke bigarren helburua.

* * *

Aurreko orrialdeetan adierazitakoaz Manuel Larramendiren jaiotzaren hirugarren mendeurreneko ekintza eta ospakizunak antolatzeko zertan zeuztan azaltzen saiatu bagara, orain, luzeago jo gabe, mendeurreneko azalpen laburbildua egingo dugu.

Euskaltzaindiak, Andoaingo Udalak, Gipuzkoako Foru Aldundiak eta Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak eta Hikuntza Politikarako Idazkaritza Nagusiak parte-hartu zuten mendeurrenaren antolakuntzan. Erakunde guztion partaidetza gihartu eta antolakuntza burutu ahal izateko Batzorde Programatzaile bat eratu zen, non erakundeetako ordezkariak aurreko orrialdeetan azaldutako aurrekin zenbait aintzat izanik mendeurrenean bultzatu beharreko iharduera eta ekintzak erabaki zituzten. Aurrez, iada, Euskaltzaindiak Andoainen, abenduan, bere III. Gramatika Jardunaldi eta XII. Lexikologi Jardunaldiak egitea erabaki zuen, horiek tajutu ahal izateko "Larramendi" Batzorde suntsikorra sortu zuelarik bere baitan. Mendeurrenaren antolakuntzaz arduratu zen Batzorde Programatzaileak lau bilera nagusi egin zituen antolakizunen programa erabaki artean. Andoainen egindako lehen bileran, bestetik, Manuel Larramendiren bizitza eta obrari buruzko erakus-

¹⁰ IKUS ALTUNA, PATXI: "Larramendiren haurtzaroko albiste berriak", in *UD (Universidad de Deusto)* aldizkaria, 7. urtea, 28. zkia., 8-11. orr.

keta antolatzearen eginkizunaz arduratuko zen bigarren Batzorde bat eratu zen. Erakusketarako batzorde honek hiru bilera nagusitan osatu zuen xede zuenaren erabakia. Ezinbesteko gertatu zen ere, zertutako programa antolatu ahala, beste erakunde batzuren lankidetzaz baliatzea. Horrenbestez, zilegi bekigu Deustuko Unibertsitatearen, Euskal Herriko Unibertsitatearen eta Donostiako “Doctor Camino” Liburutegiaren lankidetzaz aipatu eta eskertzea.

* * *

Mendeurreneko ekintza eta ospakizunak honako ataletan banatu ziren: Erakusketa, Hitzaldiak, Argitalpenak eta Goratarreko ospakizunak. Lau hauetaz gain, bereizturik gogora behar ditugu aurretik aipatutako Euskaltzaindiaren III. Gramatika Jardunaldiak eta XII. Lexokologi Jardunaldiak, Euskararen Aholku Batzordeak Larramendiren omenez Andoainen egindako bilera eta abenduaren 23ko Euskaltzaindiaren Agerizko Batzarre Irekia eta, azkenik, Andoaingo Udalak José Ignacio Tellechea Idígoras jaunari emandako Andoaingo Domina. Ihardun guztiauen bilakaeraz ondokoa adierazi lege dugu:

* *Hitzaldiak*: ez dugu aipatu beharrik izango, segidan emandako hitzaldien zerrendaren argitara antzemango bait zaio, zein aparteko garrantzia izan zuen antolatutako hitzaldi sortak. Urri, azaro eta abenduan zehar egin ziren Donostia, Gasteiz, Deustu eta Andoainen.

Has Gaitezen Donostian. Urriaren 29tik 31ra bitartean egin ziren Deustuko Unibertsitatearen E.U.T.G.ko hitzaldi aretoan. Hitzaldi sortari Joseba Arregi Aranburu Kultura Sailburuaren hitzez eman zitzaion hasiera, eta ondokoak dira Donostian hurrenez-hurren eskaini zirenak:

- “Perfil humano de Larramendi”, Jose Ignacio Tellechea Idígoras irakasleak.
- “Larramendi dialektogilari”, Rosa Miren Pagola irakasleak.
- “Larramendi Mitxelenaren begietan”, Elixabete Perez irakasleak.
- “Larramendiren bizitza”, Patxi Altuna irakasleak.
- “XVIII. mendeko hiztegi gintza”, Joseba Andoni Lakarra irakasleak.
- “Larramendi euskaldun berritua”, Patxi Altuna irakasleak.
- Donostiako saioari amaiera emanez, mahaingurua bildu zen Gipuzkoako Kutxaren hitzaldi aretoan. Gaia, “Larramendi euskalari” izan zen eta Rosa Miren Pagola, Patxi Altuna, Elixabete Perez eta Joseba Andoni Lakarra irakasleek partehartu zuten.

* * *

Donostiarako, Ibon Sarasolaren “Larramendiren eraginaz” hitzaldia iragarri zegoen arren, euskaltzainak ez zuen bertaraterik izan, eta, adierazi lez, Patxi Altuna jaunaren “Larramendi euskaldun berritua” hitzaldia eskaini genuen.

* * *

Gasteizen, berriz, ondokoak izan ziren azaroaren 6tik 9ra EHU/UPV-ko Filologia, Geografia eta Historia Fakultatean egin ziren hitzaldiak:

- “Larramendiren bizitza”, Patxi Altuna irakasleak.
- “Larramendiren gramatika eta gramatikagintzaren historia”, Ricardo Gómez irakasleak.
- “Larramendi euskaldun berritua”, Patxi Altuna irakasleak.
- “Larramendi aurreko hiztegieak”, Joseba Andoni Lakarra irakasleak.
- “Larramendiren hitz eraketa”, Miren Azkarate irakasleak.
- “Axular eta Larramendi”, Blanca Urgell irakasleak.
- “Larramendi eta literatur gipuzkera”, Xabier Altzibar irakasleak.
- “XVIII. mendeko hiztegieak”, Joseba Andoni Lakarra irakasleak.
- “Larramendi eta Etxeberri Sarakoa”, Gidor Bilbao irakasleak.
- “Larramendiren eragina Iparraldean”, Patri Urkizu irakasleak.
- “Manuel de Larramendi: de “imposible vencido” a posible vencedor”, Pablo Fernandez de Albaladejo irakasleak.
- “Larramendi y el fuerismo vasco del siglo XIX”, Antonio Elorza Domínguez irakasleak.
- “Larramendi: “plenitud y crisis del Régimen Foral”, Gregorio Monreal Cia irakasleak.

* * *

Goian azaldukoen gain, beste hiru hitzaldi gehiago ere iragarrita zeuden, baina hizlariak, azken orduko gorabeherak bitarte, ez zuten horienik eskaintzerik izan. Hala, Ibon Sarasolaren “Larramendiren eraginaz”, Ines Pagolaren “Larramendi XX. mendearen hasierako Gipuzkoako testuetan” eta Jon Juaristiren “Larramendi y las ideas políticas de su época” hitzaldiak ez genituen, azkenik, eskaini. Horietako baten ordean, M. Brea Claramonte irakaslearen “Las ideas lingüísticas del siglo XVIII en Lorenzo Hervás: la descripción de las lenguas del mundo” hitzaldia eskaini zen, Jon Ortiz de Urbina irakasleak irakurria.

* * *

Deustuko Unibertsitatean azaroaren 26tik 29ra bitartean egin ziren Larramendiren pentsakera politikoari atxekituago iragarrita zeuden hitzaldiak:

- “Manuel Larramendi: de “imposible vencido” a posible vencedor”, Pablo Fernández de Albaladejo irakasleak.
- “Perfil humano de Larramendi”, José Ignacio Tellechea Idígoras irakasleak.
- “Larramendi: fuerismo y prenatalismo”, Antonio Elorza Domínguez irakasleak.
- “Las ideas lingüísticas del siglo XVIII en Lorenzo Hervás: la descripción de las lenguas del mundo”, Manuel Brea Claramonte irakasleak.
- “Larramendi: “plenitud y crisis del Régimen Foral”, Gregorio Monreal Cia irakasleak.
- “Actualidad y vigencia del pensamiento larramendiano”, Xabier Arzalluz Antia irakasleak.

Azaroaren 29an, “Larramendi y los fueros vascos” gaiean, mahaingurua egin zen. Moderatzaile José Ramón Scheifler jauna izanik, bertan, Xabier Arzalluz, Gregorio Monreal, José Ignacio Tellechea eta Mikel Unzueta jaunek parte-hartu zuten.

* * *

Andoainen, azkenik, mendeurrenako ospakizunen artean abenduaren 17tik 19ra egin ziren hitzaldiak Udaletxean. Hiru hitzaldi eta mahainguru batez eman zitzaion amaiera mendeurrenako hitzaldi sortari. Ondokook izan ziren:

- “Perfil humano de Larramendi”, José Ignacio Tellechea Idígoras irakasleak.
- “La Guipúzcoa de Larramendi”, José Ignacio Tellechea Idígoras irakasleak.
- “Larramendiren bizitza”, Patxi Altuna irakasleak.

Esan bezala, azken egunean mahaingurua izan zen. “Larramendi euskalari” gaipean eta Patxi Altuna jauna partaide-moderatzaile izanik, Elixabete Perez, Rosa Miren Pagola eta Blanca Urgell irakasleak izan genituen bertan.

* * *

Euskaltzaindiaren “Larramendi” batzorde suntsikorrak antolatuerik, eta mendeurrenako hitzaldi sorta amaituta, abenduaren 22an, lau ikerlek Larramendiren bizitza eta obrari buruzko bere txostenak irakurri zituzten Andoainen, Euskaltzaindiaren XII. Lexikologia jardunaldiak bukatu ostean. Horrela, bada, ondorengo txostenak eta atzetik ekarri zuten eztabaidea-solasaldia entzuteko aukera izan genuen:

- *El imposible vencido* obrari buruz, Ricardo Gómez irakaslearena.
- *Diccionario Trilingüe* obraz, Joseba Andoni Lakarra irakaslearena.
- “Larramendiren eraginaz”, Ibon Sarasola irakaslearena.
- “Larramendi euskaldun berritua”-z, Patxi Altuna irakaslearena.

Garbi asko azaltzen du eskaini dugun hitzaldien zerrenda honek zein neurritan aztertzen ari diren egungo ikertzaile eta irakasleek Larramendi andoaindarren bizitza eta obra. Ezin dugu amaitutzat eman hitzaldiei dagokien ataltxo hau bereziki gure eskerrona agertu gabe hitzaldien programakuntza eta antolakuntzaz arduratu ziren Patxi Altuna eta Joseba Andoni Lakarra irakasleei, ordu luzez aritu bait ziren azken unerarte atze-aurreak batzen.

* * *

* *Erakusketa*: erakunde antolatzaileek bidezko eta beharrezkotzat jo zuten Manuel Larramendiren bizitza eta obrari buruzko erakusketa ibiltari bat antolatzeari. Behin erakusketa horren edukina eta egitura zein izan behar zuen erabakirik, Donostiako “K6 kultur ikerketa eta zerbitzuak” enpresari eman zitzaion Donostian, Gasteizen, Deustun eta Andoainen antolatu beharreko erakustaldien itxuraketa eta antolakuntzarako ardura. Hiru ataletan banatu ziren bistaratu beharreko erakuskinak: batetik, Manuel Larramendik idatzitako obra guztien edizio guztiak erakutsi ziren, nola baita ere andoaindarrak eta haren obraz idatzitako ia bibliografia eta artikuluko kopuru osoa. Liburu mardul hainbatez osatutako bibliografia ugari hau Euskaltzaindiaren Azkue Bibliotekaren ondaretik ekarri genuen, eta bertako bibliotekari den Jose Antonio Arana Martija euskaltzainak izan zuen bilketa egiteko ardura.

Bisitariei Larramendiren bizitza eta obraren berri emateko Hizkuntza Politikarako Idazkaritza Nagusiak bere “Bidegileak” bildumarako argitaratutako “Manuel Larramendi” liburuxka hormairuditar hedatu genuen, hormairudiak liburuak

gordetzeko beirararen gainetik ipini zirelarik. Liburuxka honen beraren ale bana bisitari guztiei banatu zitzairen antolatzaileek erakusketarako inprimatu zuten katalogoarekin batera. Aipatu liburuxkaren testua, Andres Alberdi irakasleak idatzitakoa, katalogoan ere gaztelerarako itzulpenaz argitara eman genuen, egoki izan bait zitekeen euskararik ez zekiten bisitariarentzat.

Azkenik, erakusketa ikonografia eta ikusentzutezko materialez gorpuztu zen. Ikonografiaren atala, Donostiako "Doctor Camino" Liburutegiko Manuel Larramendiren oleo batez —A. Valverde-k pintatua eta Donostiako Aurrezki Kutxa Munizipalaren ondarekoa— eta Andoingo Udaletzeko erretratuaz osatu zen —azken hau ere oleoa baina egile ezezagunarena—. Ikusentzutezko atalari, Mikel Arregi jaunak egin eta utzitako bideofilme batez heldu genion.

Lehen esan bezala, erakusketa ibiltaria antolatu genuen, urritik abendura bitartean Donostia (Doctor Camino bibliotekan, 1990, urriak 29/3; Gasteiz (EHUaren Filologia-Fakultatean, 1990, azaroak 6/9); Deustun (Jesuiten Unibertsitatean, 1990, azaroak 26/29) eta Andoainen (Urigain Kultur Etxean, 1990, abenduak 14/23) zabaldu zena. Hitzaldi sortarekin batera zabaldua izateko pentsatua izan zenez, aipatu lau hirietan ehundaka bisitarik izan zuten berau ikusteko aukera tokian-tokiko hitzaldiak hasi ahala —1300en bat bisitarik ikusi zuten—. Hala ere, mendeurrena amaitua izan arren, etorkizunean izango bide da berriz aukerarik Euskal Herriko beste ezain bazter eta herritan erakusketa hau antolatzeko.

Atal hau ixteko, zilegi da eskerroneko aipua egitea Jose Antonio Arana Martija eta Roman Berriozabal jaunen alde, beraien lanak egin bait zion bide erakusketa osatzeko ahaleginari. Eskertzekoa ere Donostiako "K6" enpresak egin zuen itxura ederreko lana, erakusketara bertaratutako bisitariak ahobatez "dotore eta kalitatezkoa" eritzi bait zioten.

* * *

Argitalpenak: argitalepen atala izan ohi da denboraren poderioz, gisa honetako antolakuntza batetan, garrantzirik haundiena bereganatzen duen atala, iragan-kortasunetik at betekotasunak eman ohi bait dio garrantzi hori. Manuel Larramendiren jaiotzaren hirugarren mendeurrenean, lau argitalpen iragarri zituzten antolatzaileek. Dena den, bost dira hemen aipatuko ditugunak, horietatik hiruk jadanik argia ikusi dutelarik:

Bidegileak: Manuel Larramendi: erakusketaz hitzegiterakoan aipatua, Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako Idazkaritza Nagusiak argitaratua dugu berau. Idazkaritzak dohan eskaini zigun Andres Alberdiren testuaz hornitutako liburuxka hau mendeurrenean zehar Erakusketan eta Andoingo herrian banatzeko aukera. Liburuxkaren zabalkundeak bisitari eta herritarren arten harrera aparta izan zuela esatearekin bat, eskertzekoa da Idazkaritza horren ekimena.

* * *

Manuel Larramendi: euskal testuak: zalantzarik gabe, azken urteotan Manuel Larramendi euskalariak egin den ekarpenik bikainena dugu berau, Patxi Altuna eta Joseba Andoni Lakarra irakasleen eskutik heldu zaiguna. Artikulu honen atariko hitzetan aipatua, ikerketa lana aurkikuntza saioei uztartzu osatutako liburu

honek Larramendik euskaraz landutako testu bilduma dakar. Ez, horratio, euskaraz landutako testu guztiak, aintzinsolasean aipatua bait dut ere aurkituak omen direla andoaindarraren euskarazko testu berriak. Ekarpenik bikainena diogu, eta ez alperrik, liburuaren paratzaileen hitzez garbi azaltzen bait da berau argitaratzearen arrazoiatariko bat:

“(...) Batek baino gehiagok uste bide du, eta dagoeneko berekiko esan ere, apeta edo burutazio bitxi eta burugabe berriren baten aurrean dela; izan ere ez ote digute makinatxo bat bider esan eta berresan ikertzaile ospetsu eta omen handikoez Larramendik erdaraz idatzi zuela, ez euskaraz, bere helburuei omen zegokien legez, eta euskaraz idatziaz exenplu eman beharrean gramatika eta hiztegia utzi zizkigula, euskaraz idazteari soilik bere ikasle Mendiburu eta Karda-beratzek ekin ziotela?

Nekez onar dezake honelako ikuspegi erraxzale eta historiaz landakoa gramatikek eta hiztegiek beren garaiko idazmoldean izan dezaketean erabateko garrantziaz neurriren batean jabetua denak. (...)”¹¹.

Beraz, “euskararen defentsan gazteleraz idaztea”, apologetikoki idaztea ere, behin eta birritan leporatu zaion Larramendik euskaraz egin zuen lanaren neurri eta kalitateaz jabetzeko aukera eskaintzen zaigu liburu honetan, eta, bidenabar, baita gazteleraz hain naharoki idaztearen arrazoiatarikoren bat ere lerroartean.

Bihoakie, bada, gure eskerrona mendeurrenako hainbat eginkizunen ardura hartzeaz gain, liburu hau osatzeko eguneroko lanordei denbora gehituz hain lan baliotsua ondu duten Patxi Altuna eta Joseba Andoni Lakarra ikerleei.

* * *

Manuel Larramendi: bizitza eta obra: andoaindarrok Larramendiren oho-
rez mendeurrenara egindako ekarpena dugu honakoa. Xabier Lasa Bergara gaz-
teak idatzi eta Andoaingo Udalak, saiakera laburren idazketa sustatzeko bere
ekimenari hasiera emanez, aurtengo urtarrilean argitaratu du. Gure eskoletan
diharduten ikasleei zuzendutako saiakera da hau, idazkera ulerterrezean andoain-
darraren bizitza eta obraren deskribapena egiten duena. Egileak bikainki bildu eta
itxuratutako lana, badu berezkitasunik: Larramendiren bizitza, gizatasuna eta
obraren zantzua egun arte eskura diren obra, iruzkin, berri eta xehetasunen
arabera dagokion osotasunean aurrenekoz azaltzen digu, josulagunaren ihardun
eta alderdi guztiak idazlan bakar honetan bateginda. Egilea beraren hitzetan,
Larramendi aztertu duten jakitunen aldean bere lana apala gertatzen den arren,
bere ahaleginak izan du xede zehatzik: euskaldun gazteria Larramendiren lanaz
jabetzea. Badu bai xede zehatzik, malkarrean gora ibiltzekoa ordea.

Manuel Larramendi: hirugarren mendeurrena: oraingoz izenburu zehatzik
ez duen argitalpena da orain aipamenera dakarguna. Berau izango da mendeurren-
naren mamia jaso eta zabalduko duena argitalpen ororen betikotasunez. Mendeu-

¹¹ Ikus JOSEBA LAKARRAREN aintzinsolasa, 7. orr., in *Manuel Larramendi: euskal testuak*. Andoain: Euskaltzaindia, Eusko Jaurlaritza, Gipuzkoako Aldundia eta Andoaingo Udala, 1990. Edizioaren prestatzaile: Patxi Altuna eta Joseba Lakarra.

rreneko hitzaldi idatziak bilduko ditu liburuki bat ala bitan. Denetara aurretik azaldutako 28ren bat hitzaldi, Larramendi eta bere obrari buruzko oso argitalpen aberatsa osatuko dutenak.

Azkenik, ezin ahaztu Manuel Larramendik izan duen ikerle eta zuzperzailerik bikainenaren azken argitalpena aipatzea, José Ignacio Tellechea Idígoras jaunak abendurako iragarri bazuen ere, ez du oraingoz argitara ekarri andoaindarrari “Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones” argitaldarien eskutik eskaintzen dion laugarren liburua. Obra honetan, besteak beste, Andoaingo seme eta onegile izan zen Agustin Leitzarekin Larramendik izandako eskutitza-trukea —lehen Argentinan bizi bait zen—, Agustin Leitzaren testamentua —gogora andoaindar honen diruez eraiki zela Andoaingo San Martin Parrokia, Larramendi izendatu zuelarik eraikuntza lanen eragile— eta beste hainbat idatzi eta xehetasunen berri eman bide du Tellecheak. Andoaindarrari 27 urte luzez eskainitako lan etengabeak ez du agortu, nonbait, Tellechea jaunaren larramendizale-tasuna. Laugarren liburu hau inprimategian dago azken moldaketazko ikutuak hartzen.

* * *

Goratarreko ospakizunak eta Euskaltzaindiaren Jardunaldiak: Larramendiri omenaldi zabala eta ohorezkoa eskaini nahi genion Andoainen. Horretarako, hitzaldiak eta erakusketa saihestu gabe, antolatzaileek ekintza kultural zenbaitu antolatu zituzten. Euskaltzaindiak, lehen esan bezala, Lexikologia eta Gramatika Jardunaldiak, eta abenduaren 23ko goratarreko Batzarre irekia antolatu zituen, eta Eusko Jaurlaritzako Euskararen Aholku Batzordeak, azkenik, ohizko bilgunea utziz, josulagunaren omenezko bilera egin zuen Andoainen. Omenezko ekintza hauetatik landa, eta herriko eskolume eta gazteei zuzendurik, hitzaldiak antolatu ziren eskoletan —Xabier Lasa andoaindarrak eskainitakoak—, eta eskolarteko *Bost* aldizkaria ia oso-osorik Aita Larramendirena egin zuten umeek.

Iharduera guztiauek laburki azalduko ditugu, jarraian:

* *Euskararen Aholku Batzordea:* adierazi bezala, Batzorde horrek ohizko duen Argomanizeko biltokia utzi zuen bilera Andoainen egiteko Larramendiren omenez, abenduaren 14ean. Batzordeburu Joseba Arregi jauna izan zuen eta Idazkari Mari Karmen Garmendia anderea. Alkateak Batzordeari agurra egin ondoren, Mari Karmen Garmendia andereak Larramendiren euskalaritzaren goraipamen laburra egin zuen, gaur euskararen alde bultzatzen den iharduera ugari andoaindar bidegileak hasitakoen jarraipen direla adieraziz.

27 batzordekide bertaratu ziren Larramendiren omenezko bilkura honetara eta, aztergai nagusia “euskararen normalkuntza udal administraziotan” izenburukoa izan zen.

* *Euskaltzaindiaren III. Gramatika Jardunaldiak:* Andoaingo Urigain Kultura etxean egin ziren abenduaren 15ean, goiz eta arratsalde, Jean Haritschelhar Euskaltzainburuaren gidaritzapean. Manuel Larramendiren *El imposible vencido* euskararen lehen gramatikaren aipamen ezinbestekoa egin ondoren, aztergai nagusia jorratu eta ikerle ezberdinen txostenak ezagutzera eman ziren. Aztergai nagusia, bidenabar, “Perpaua bakunetik perpaua elkartura” izenburukoa izan zen.

Dena den, jardunaldi hauen aipamen zehatzagoa akademiak berak aldizkari honean egingo duenez, ez noa hemen luzatzera.

* *Euskaltzaindiaren XII. Lexikologi Jardunaldiak*: Urigain Kultura etxean antolatutako ziren ere aipatu jardunaldiok, abenduaren 21ean, arratsaldean eta 22an, goizean. Aztergai nagusia “Eratorpenaren azterketa” izan zuten bildutako irakasle eta ikertzaileek. Goian azaldutako ohar bera egiten dut, eta aurrera...

* *Andoaindo Domina Tellechea jaunari*: Mendeurreneko ospakizun programa-rik kanpo, Andoaingo Udalak, abenduaren 21eko aparteko batzarraldian, José Ignacio Tellechea Idigoras jaunari Andoaingo Domina ematea erabaki zuen aholkari batez. Andoaingo herriak egiten dituen hiru ohorezko goraiapamenen arteko bat da domina, eta ezin garbiago azaltzen du Udalak hartutako erabakiak izendapenaren zioa: “...Manuel Larramendiren bizitza eta obra ikertu, sustatu eta argitaratu urte luze eta zailetan egin duen ikerlari, idazle eta eragile lan etengabe eta oparoaren eskerronez.”

Larramendiren euskalaritza gutxietsiari zegokion duintasun maila aitortzeko ezinbesteko gertatu diren ekarpenak egiteaz gain, andoaindarraren bizitza, gizatasuna eta obrarik nagusienetakoak ezaguterazi dizkigu 27 urtetako lan eskergaltzarren poderioz. Merezia zuen domina, ondo merezia ere!

* *Larramendiren omenezko ikerlariaren txostenak*: hitzaldien azalpenari amaiera emanez aipatu dugun irakurketa da hau, abenduaren 22an, arratsaldean, Euskaltzaindiak antolatutako jardunaldiak amaitu ondoren egin bait zen Andoaingo Udaletxean. Aipagarriak oso irakurketa bukatu ostean partaideek (Ibon Sarasola, Joseba Andoni Lakarra, Ricardo Gómez eta Patxi Altuna) izan zuten solasaldietzabaidaren mamia eta bizitasuna.

* *Gorazarreko ekintza kulturalak*: abenduaren 15etik 23ra bitartean burutu ziren Andoainean. Antolatutako ekitaldi kultural hauen ardatza, neurri batetan, Manuel Larramendik berak hurbilean izandako giro edo bizipenen hatsa ezagutzeari izan zen eta bere garaian girotutako ikuskizunak eskaintzea. Ondokook dira, horrenbestez, antolatutako ekitaldi kulturalak:

– Abenduak 14ean, ostiralean, *Loiolako Santutegira txangoa*: Josulagunen ekimenez, Euskararen Aholku Batzordeko partaideek Andoaingo udal agentzietan batera Loiolara txangoa egiten zuten abenduaren 14ean. Loiolako Basilikan, Cacho Erretore jaunak bertaratutako harrera egin zien, Larramendiri buruzko hitzalditxo bat irakurri. Ondoren, Manuel Larramendiren langela izandakoa, berak lanerako eskumenean erabilitako liburu eta dokumentuak, Loiolako egonaldi luzean ezagutu bide zituen aretoak eta, irriki haundiz, Larramendiren obra hainbat lehenera edizioak eta eskuskribuak ikusteko aukera izan genuen. Horretaz gain, Larramendiren errautesak gordetzen dituen hilobia eta bere bizitza eta heriotzearen berri ematen duen zenbait dokumentu ezagutu genuen ere. Aipatzekoa da josulagunek eskaini ziguten harrera ona. Ia lau orduko bisitaldi horretan, bisitariek ez zuten Loiolako Iñigo Deunak jaiotetxe izandako dorre zaharberri-tuan barrena itzuli bat egiteko aukerarik galdu.

– Abenduak, 15, *Donostiako Orfeoaren emanaldia*: San Martin de Tours Parrokian: emanaldi zoragarria Donostiako Orfeoak, bi zatitan polifonia eta folklorezko obrak kantatuz, andoaindarrei eskaini ziena. Polifoniazkoan, Madina,

Mozart, Haydn, Fauré, Bardos, Olsson, Mendelssonhn eta Haendel-en musika lanak. Folklorezkoan, Moreno Torroba, Guridi, Sorozabal, Bello Portu, Zubizarreta eta Aita Donostiarenak. Bi zuzendari izan ziren gidari: Orfeoiko titularra, José Antonio Sainz jauna, eta, zuzendari gonbidatu gisa, Gorka Sierra jauna. Organoaren soinua Gerardo Rifón jaunak jo zuen, bikainki jo ere.

—*Andoaingo txistulari eta dultzainlarien emanaldiak eta eskoletako haurren lore eskaintza*: abenduaren 16an eta 23an herriko Txistulari eta Dultzainlarien Bandak mendeurreneko ospakizunetan partehartu zuen. Batetik, aipatu bi egunetan herriko kaleetan barrena ibili ziren bere soinuez andoaindarrak iratzarriz. Bestetik, abenduaren 16an bertan, emanalditxo laburra eskaini zuten Goiko Plazan —hotzak akabatzeko kinka larrian egon bait ziren—, Manuel Larramendiren irudiaren aurrean eskoletako haurrek egin zuten lore eskaintzari hasiera eman aurretik. Abenduaren 23an, berriz, protokolozko segizioan, “Alkate soinua” ekarri zuten.

Andoaingo eskoletako haurrek egin zuten lore eskaintza ederraz esan, Manuel Larramendiren irudiaren inguruan, aurrekua, sagar-dantza, biribilketa eta beste hainbat dantza eskaini zituztela aurretik.

—Haurren lore eskaintza amaituta, “*Argia*” dantza taldearen emanaldia hasi zen Arrate pilotalekuan; beraz, euskal dantzez blaituriko eguna. Ordu t’erdiz, eskenaraketa duin eta zoragarri baten neurria eta koreografiaren ikuttu guztiak zainduz, dantzen gaia hain sutsu eta gartsuki aztertu eta defendatu zuen Larramendiri goratarrea egin zitzaion. Besteak beste, Nafarroa Behereko karnabala, Bizkaiko dantzari dantza, Irradaka eta Arratiako jotak aurkeztu zituzten. Eskertu beharrekoa dantzariek eta taldeko zuzendari den Juan Antonio Urbeltz jaunak moldatutako ikuskizuna.

—*Txistu eta organo kontzertua eta Easo abesbatza*: abenduaren 16an izan zen, arratsaldeko zortziretan hasita, San Martin de Tours Parrokian. Punta-puntakoa gertatu zen kontzertu hau. Lehen zatian Coro Saenz Agirre andereak —organojolea— eta Javier Hernandez Arsuaga-txistularia-txistu eta organo kontzertua eskaini zuten Garbizu, Lemmens, Vierne eta Guilmant maisuen lanez. Bigarren zatian Easo Abesbatzak, Ramon Beraza jaunaren zuzendaritzapean, Gonzalez Bastidaren obrak eskaini zituen. Amaiera emateko txistulari, organojole eta abesbatzak bat egin zuten “Agur Jaunak” eskaintzeko.

—“*Capilla Peñaforida*” taldearen emanaldia: ikuskizun zoragarria eta Larramendik bizitako garaian girotutakoa Santa Krutz Elizan ikusi ahal izan genuena abenduaren 22an. Jose Rada eta Jon Bagües-ek hain bikainki moldatutako taldeak garaiko zortzi maisuen lanak gozatzeko aukera eman zigun “Ilustrazioa Euskal Herrian” izeneko antzezlan kantatu honetan (Peñaforida Kontea, M. Gamarra, José de Larrañaga, Pergolesi, Philidor, Juan Andres de Lombide, W. von Humboldt, Felix M. Samaniego). Ez da ahaztu behar, andoaindarra Peñaforida Kontearekin harremana izaki, gertutik bizi izan zituela Kontearen lan eta eraginez Euskal Herrira ekarri edo indartu ziren joera berriak.

—“*Arriaga*” soka laukotea: goratarreko ospakizunak amaituta, abenduaren 23an, arratsaldeko 19,30etan eskaini zuen bere emanaldia. Bach, D’all Abaco, Scarlatti eta J.C. Arriaga maisuen lanak jo zituen Maite Menendez, Maria Pilar

Martinez, Castor Narvarte eta Ignacio Martinez musikariek osatutako laukote honek. Interpretazio eta soinuketa bikain batez ihardun zutelarik, esan beharrik ez dago zein giro goxo eraman zuten andoaindarren belarrietara.

* *Larramendiren omenezko goratarreko ospakizun publikoa eta Euskaltzaindiaren agerizko batzar irekia*: goratarreko ospakizun nagusia Andoainen egin zen abenduaren 23an, mendeurrenaren bezperetan. Euskaltzaindiak egun horretarako egindako agerizko Batzarre Irekiaren beste zenbait goratarreko ospakizun antolatu ziren, goizeko hamarretatik hasita arratsaldeko orduba bitartean. Mendeurren honetako “Larramendiren egun aundia” izan zen:

– Goizeko hamarretan, Goiko Plazan, Andoaingo alkateak agintari eta gonbidatuei agurra egin zien, San Martin Parrokiko kanpai errepika jo zelarik aldi berean. Jarraian, Larramendiren jaiotetxe izandako Garagorri baserrira igon ziren bertaratutakoak, baserrira “Alkate soinua”-z inguratu zirelarik. Baserri aurrean dantzari gaztetxoek aureskua dantzatu ondoren, ondoko belazean, Joseba Arregi jaunak –Ardanza Lehendakariaren izenean bertaratua– eta Carlos Sanz Diez de Uré jaunak –Andoaingo alkatea– Xabier Laka eskultoreak egindako oroitarria bistaratu zuten, Imanol Murua Gipuzkoako Diputatu Nagusiaren, Jean Haritschelhar Euskaltzainburuaren eta gainerako agintari, gonbidatu eta herritarren aurrean.

– Ondoren, goizeko hamaikak eta erdietan, Garagorri baserritik itzulian protokolozko ikuskizun publikoari hasiera eman zitzaion La Salle etorbidean barrena –Galardi kaletik hasita– San Martin Parrokiko atariraino. Aipatu ikuskizunean, “Argia” dantza taldeko ezpatalariek Manuel Larramendik bere *Corografía*-n hain bikainki deskribatutako ezpatadantzarien protokoloa zertu zuten, protokolozko segizioari hasiera emanez. Atzetik, Andoaingo estandartea eta Txistulari Banda “Alkate soinua” joaz, eta dantzari eta txistularien babesean agintari, euskaltzain, gonbidatu eta bertaratutako herritarrek. San Martin Parrokiko atarira iristeko unean, dantzariak ezpata uztai osatzerainoko biribilketa egin zuten, ezpata uztaiaren barrena agintari eta gonbidatuak elizako ate nagusiraino sar zitezten. Bertan, Gipuzkoako Gotzainak, Jose Maria Setien jaunak, agintariei harrera egin zien. Eliz atarirainoko aipatu ibilaldia egin bitartean, kanpadorrean hogeitamar kanpai dangada jo zituzten kanpai nagusiaz –dangada bat hirugarren mendeurreneko hamar urteko bakoitzagatik–. Ataltxo honi jarraia eman aurretik, zilegi bekigu tarte bat egitea “Argia” dantza taldeak eta Juan Antonio Urbeltz bere zuzendariak egindako lana goraiatu eta eskertzeko.

– Goizeko hamaiketean. Larramendiren omenezko Meza Nagusia ospatu zen bere eraginpean eraikitako San Martin Parrokian. Meza emaile, J.M. Setien gotzaina eta beste lau lagun izan ziren –P. Altuna eta Fr. L. Villasante tarte–, eta meza amaitzeko, Andoaingo Alberto Agirre Abesbatzak “Aita Larramendi” obra kantatu zuen organoaz lagundurik.

– Meza Nagusia amaituta, “Argia”-ko dantzariak Gipuzkoako azpatadantza egin zuten elizatariaren, agintariaren aurrean, eta, ondoren, dantzariak berriz ezpata uztai Udaletxeraino osaturik, agintari, euskaltzain eta gonbidatuak Udaletxeko Batzarre Aretora sartu ziren, eguerdiko hamabietan, Euskaltzaindiaren agerizko Batzarre Irekiari hasiera emateko.

— Euskaltzaindiaren agerizko Batzarre Irekian ondoko agintari eta euskaltzainek partehartu zuten, hurrenez-hurren: Carlos Sanz Diez de Uré, alkatea, bertaratutakoei ongietorria emateko Imanol Murua, Gipuzkoako Diputatu Nagusia, bere agurra egiteko; Jean Haritschelhar, euskaltzainburua, agerizko Batzarre Irekiari hasiera emanaz. Ondoren, Larramendiren omenezko bi txosten irakurri ziren: batetik, Patxi Altuna euskaltzainak, “Larramendiren haurtzaroko urteak” txostena agertu zigun, zeinaz jakinmin haundia sortua bait zen Andoainen, Larramendik haurtzaroan bere jaioterriarekin izan zuen harremanari buruzko datu berriak zekartzanez¹². Altuna jaunak bere saio ederra amaituta, Jose Ignacio Tellechea Idigoras jaunak, betiko bere estilo zoragarria landuz, “Larramendi: un guipuzcoano trasplantado y vuelto a implantar” txostenaren edukina agertu zien batzartutakoei¹³.

Txostenen irakurketa amaitu ondoren, eta bukatzeaz, Euskadiko Lehendakariaren izenean Joseba Arregi Kultura Sailburu jaunak partehartu aurretik, III. mendeurreneko domina oroigarrien banaketa egin zen. Horrela, bada, bertaratutako euskaltzain da ikerlariak zegokiena jaso ondoren, Andoaingo alkateak zilarrerzko domina bana eman zien Imanol Murua jaunari —Gipuzkoako Foru Aldundiaren izenean—, Jean Haritschelhar euskaltzainburuari, Mari Karmen Garmendia andereari —Hizkuntza Politikarako Idazkaritza Nagusiaren izenean—, José Ignacio Tellechea Idigoras jaunari —Donostiako Doctor Camino Taldearen izenean—, Juanjo Zearreta jaunari —Euskaltzaindiaren Azkue Bibliotekaren izenean—, Andoaingo Garagorri familiari, eta, azkenik, Joseba Arregi jaunari —Kultura eta Turismo Sailaren izenean—. Domina oroigarrien banaketaren ondotik, esan bezala, Joseba Arregi jaunaren hitzek agerizko Batzarre Irekiari eta Mendeurreneko ekintza eta ospakizunei amaiera eman zioten.

Beraz, Euskaltzaindiaren agerizko Batzarre irekia amaituta, mendeurreneko ekintza eta ospakizun guztiak ofizialki burututzat jo ziren.

* * *

Manuel Larramendik jaso zuen bere jaiotzaren hirugarren mendeurrenean ondo merezitako goratzarre eta omenaldia. Baina, lehen esana dudan bezala, ez dago berriz egiterik ospakizunezko mendeurrenak igaro ahala andoaindarrarekiko egin izan ohi duguna. Bada, beraz, Larramendiren ihardunek eta obrek utzitako ikasiei (zer ikasiari) gure egunerokotasunean dagokien lekua behin-betiko egiteko garaia, alor ugaritako bere ekimenaz askori erakutsi bait zion, aurrenekoz, zeintzu ziren eginkizun eta zeintzu garaiz utzi beharreko bidezidor suntsikorrak. Euskalaritza eta euskalgintzaren itsumutil izan zen luzaro, sarri aintzakotzat hartua izan ez den arren itsuak ikusmena osatu ahala ez dizkiolako barkatu bidaiaren baitetan egindako amarrukeriak.

¹² Ikus ALTUNA, PATXI: “Larramendiren haurtzaroko albiste berriak”, in *UD (Universidad de Deusto)* aldizkaria, 7. urtea, 28. zkia., 8-11. orr.

¹³ Tellechea jaunaren txostena, (10) eta (12). oharretan aipatutako Patxi Altuna jaunaren txostenarekin bat *Euskera* agerkari beronetan argitaratua dator.